

UDK 821.163.4(497.6).09

Primljeno: 20. 01. 2020.

Stručni rad

Professional paper

Vedad Spahić

DISCIPLINA KOJA SE VRATILA KROZ PROZOR

(Marina Katnić-Bakaršić: *Stil, kultura, semiotika*, University Press, Sarajevo, 2019.)

Knjigu akademkinje Marine Katnić-Bakaršić *Stil, kultura, semiotika* čine četiri kauzalno povezana poglavlja: *Stilistika danas*, *Putevima književnosti i kulture*, *Ka semiotici svakodnevice* i *Nad književnom kritikom i teorijom*. Prvo poglavlje donosi pregledne članke koji daju presjek stanja discipline, kako unutarnjeg, tako i u inter-i transdisciplinarnom zrcaljenju spram srodnih i susjednih disciplina, s nedvosmislenim zagovorom prevladavanja granica između njih. Posebno značajno, pa i jedinstveno u našoj znanstveno-akademskej praksi, jeste da su ovi tekstovi suplementirani programskim prospekcijama poželjnih razvojnih unapređenja. Drugo poglavlje sastoji se od četiri kulturološko-stilističke interpretacije i kritičko-diskursne analize prominentnih djela i autorskih opusa bosanskohercegovačke književnosti. Prilozi u trećem poglavlju bave se opsegom značenja predmeta i pojava koji nas okružuju, sve u okvirima *semiotike svakodnevice*, stilističke subdiscipline čijom se Marina Katnić-Bakaršić može smatrati rodonačelnicom u BiH, a i šire. Četvrto su poglavlje prikazi znanstvenih djela koja su to zavrijedila po sebi, svojim postignućima, ali i visokim stepenom kongenijalnosti sa autoričinim znanstveno-istraživačkim fenotipom.

Potencirajući ukorijenjenost u matični kulturni prostor, kome je i posvetila najveći dio svojih dosadašnjih stilističkih interpretacija književnih tekstova i kulturnih fenomena, uvodni pregledno-programski tekst "Stilistika na raskrižju: Kojim putem dalje" započinje semiotičkom analizom centralne bosanskohercegovačke identitetske metafore - raskrižja. Odbacujući reduktivna svođenja na instrumentalnu monozna-

čnost Katnić-Bakaršić ističe njenu polisemičnost, "budući da se raskrižje može poimati i kao mjesto otvorenih mogućnosti, mjesto susreta i rastanka, kao mjesto entropije, ali i mjesto "između", gotovo ne-mjesto" (str. 11). Suštinsku prikladnost metafori raskrižja iskazuje i povijesni status same stilistike kao filološke discipline koja je "od početka u prostoru *između*, u prostoru koji je *nigdje* i *svugdje*" (str. 12), ali je takva pozicija zapravo i obezbijedila pretpostavke za njenu rehabilitaciju u savremenoj humanistici. Danas ne postoji samo jedan niz parametara koji definira stilistiku, a s tim u vezi autorica u cijelosti prihvata stav Lesley Jeffries po kojem taj "eklektizam nije slabost, već teorijski legitimna snaga" (str. 13), pri čemu izbor određenih pristupa i modela uvijek zavisi od konkretnoga teksta.

Marina Katnić-Bakaršić decenijama potvrđuje svoju znanstvenu vjerodostojnost radovima i knjigama u kojima ne postoji nijedna teza ili razrada nekoga stava nepotkrijepljena egzemplifikacijama iz književnih i neknjiževnih tekstova, govorne komunikacije ili drugih sektora znakovnog univerzuma. Kako sama ističe, "stilistika bolje rezultate postiže onda kada se konkretno bavi određenim temama, bilo da je riječ o stilu nekog teksta ili grupe tekstova, književnog ili ne-književnog, nego kada se bavi sobom, svojim predmetom, pa i definiranjem osnovnih pojmova kakav je stil" (str. 21). Takva prilježnost u orijentaciji ka živim fenomenima diskursnih praksi, uz kod nas rijetko obuhvatnu teorijsku obaviještenost, priskrbila joj je i legitimitet mjerodavnog prospektora budućih razvojnih pravaca stilistike. U tome smislu, kao svojevrsna klimakterična zona uvodnoga teksta ove knjige dolaze, u vidu nepretencioznih smjernica ["... svjesno odustajem od svake primisli da ih formuliram kao imperativne (str. 20)], odgovori na pitanje kakva je budućnost stilistike. Vidi je u: 1. kombinaciji deskripcije, analize i kritičke interpretacije, 2. posvećenosti kako literarnim tako i neliterarnim tipovima diskursa, 3. funkcionalnoj i primjerenoj eklektičnosti, 4. rekuperaciji statusa stilskih figura budući da one "funkcioniraju u raznim semiotičkim sustavima po istom principu kao i u verbalnom jeziku" (str. 21). Peta i šesta preporuka neposrednije su vezane za uži znanstveno-kritički identitet i osobne preferencije u autoričnim pogledima na stanje i perspektive discipline. U osnovi one su poststrukturalističke jer u prvi plan stavljaju (5) kontekstualni i kolaborativni karakter kritičke diskursne stilistike koju Katnić-Bakaršić preferira "uz suradnju sa drugim stilističkim modelima" (isto), a čija će se kreativna primjena u punoj mjeri iskazati već u sljedećem poglavlju posvećenom bh književnim prominencijama, te (6) imperativ autorefleksivne osviještenosti stilističara koji nužno "unos u interpretacije vlastito znanje, vjerovanja, uvjerenja, tj. svoje socijalno-kulturne sheme" (isto).

Opredjeljenja iskazana u uvodnom programskom tekstu prirodno su usmjerila

autoricu ka *Kulturnom kontekstu u savremenoj stilistici*, što je i naslov sljedećeg priloga. Tekst ima ambiciju da predstavi šira aktuelna značenja pojmova kontekst i kultura, a u užem smislu on je metodološka prolegomena za interpretacije konkretnih tekstova i opusa koje će uslijediti u ostatku knjige. Pristup Marine Katnić-Bakaršić u okvirima je kritičke stilistike odnosno kritičke analize diskursa (CDA) koja u prvom planu ima "proučavanje uloge diskursa i jezika u kreiranju odnosa moći" (str. 28). Već s ovim tekstom za stručno upućenije čitaoce započinje inspirativna serija potencijalnih otvaranja konkretnih istraživačkih tema, izazvana autoričinim ličnim ili svrsishodno preuzetim teorijskim pogledima. Primjerice tvrdnja da su "žanrovske konvencije kulturno specifične čak i onda kada isti žanrovi postoje u različitim kulturama", odvela je svoju misao ka, na prvi mah, potpuno neočekivanom odsustvu soneta u hrvatskoj renesansnoj poeziji (Pogledati: Svetozar Petrović, *Problem soneta u starijoj hrvatskoj književnosti : oblik i smisao*, JAZU, 1968.) i gotovo identičnom ali neistraženom slučaju izostanka iste poetske forme u bošnjačkoj preporodnoj poeziji sve do pojave Muse Ćazima Ćatića. Cjelinom ovoga rada Marina Katnić-Bakaršić sistematično nas je dovela do zaključka "da je kontekst zapravo konstrukt samih sudionika u komunikaciji i da je on dinamička kategorija" (str. 31).

Prethodna konstatacija ogleđno je oživotvorena već u radu "Kultura i pamćenje u *Kamenom spavaču* Maka Dizdara", koji otvara poglavlje *Putevima književnosti i kulture*. Djelotvornom primjenom instrumenata kritičke analize diskursa u sadejstvu sa akvizicijama postkolonijalne teorije autorica dokazuje da "djelovanje *Kamenog spavača* gotovo je imalo snagu svojevrstne eksplozije u lotmanovskom smislu, nakon čega bar neki dijelovi i slojevi te kulture nisu mogli ostati isti i doživjeli su bitne promjene, turbulencije i prevrednovanja" (str. 37), "oblikujući čitateljsko viđenje srednjovjekovne Bosne, njene prošlosti i kulture, ali utječući i na tumačenje njene sadašnjosti" (str. 38). Spajanjem u istome (kon)tekstu onoga što je nekada bilo nezamislivo - minuciozne stilističke interpretacije i kulturalne analize djelovanja književnog artefakta na društveni kontekst – Marina Katnić-Bakaršić donosi forenzički uvjerljivu predodžbu o utjecaju umjetničkih svjetova na sliku kulture o samoj sebi.

Najviše potencijalnih dijaloških izazova za čitaoca upisano je u članku "Od stvarnih do imaginarnih svjetova u romanu *Derviš i smrt* Meše Selimovića", u kojem autorica sa aspekta kognitivne stilistike i pragmatičke semiotike analizira trojni odnos pripovjedača/teksta/čitaoca prema znakovima fokusirajući se na "prostorno binarno uređen svijet Ahmeda Nurudina" (str. 54.). Centralno pitanje na koje potpisnik ovoga prikaza nije uspio pronaći jednoznačan odgovor glasi: da li je poststrukturalističko

poimanje prostornih relacija, napose toposa granice kao nekog mjesta nekog blagotvornog "priraštaja značenja", primjenjivo na Nurudinov slučaj. Roman *Derviš i smrt* tvrda je modernistička proza, a ta mentalna agenda granicu, svjesno ili intuitivno, shvata u kategorijama isključivanja i prijetnje. Je li prelazak granice između sakralnog i svjetovnog demaskirao Ahmeda Nurudina kao konformistu koji izdaje i život i Apsolut? Ne bi li takav zaključak bio u skladu sa Selimovićevom polazišnom tezom o vlasti kao poroku koji ireverzibilno kompromitira humanum? Postavljena pitanja, uvjereni smo, upućena ka stručnoj publici (interpretativnoj zajednici) koliko i samoj autorici idu na pravu adresu jer profesorica Katnić-Bakaršić spada u red akademskih poslenika koji se rado suočavaju s mogućnošću vođenja dijaloga sa drugačijim mišljenjem, a štaviše takvu praksu distribuiraju i kroz obaveznu vertikalu.

Slično pitanje o metodološkoj (in)pertinenciji nadvijalo se i nad našim čitanjem teksta "Heterogenost stila Derviša Sušića kao metafora heterogenosti kulture". Svijet njegovih romana doveden je u vezu s Bahtinovim teorijama heteroglosije i karnevalizacije (smatramo da bi CDA ovdje dala neuporedivo bolje rezultate) koje su, po našem mišljenju, inkompatibilne sa monofonim svođenjem bosanske povijesti na klasni sukob i kolonijalna posezanja na kome je u svome marksističkom humanizmu pisac dosljedno istrajivao. Polifoni narativ je, podsjetimo se, "okarakterisan interakcijom nekoliko glasova, svijesti, ili pogleda na svijet, od kojih ni jedan ne objedinjuje ili je nadređen (ima veći autoritet) drugima" (G. Prince, *A Dictionary of Narratology*; prema Andrea Lešić, *Bahtin, Bart, strukturalizam*, Službeni glasnik, Beograd, 2011: 195). U otporu prema reduciranju raznolikosti i kompleksnosti svijeta, Bahtin naprosto zahtijeva od autora romana da ne potčinjava glasove likova svom sopstvenom glasu, zbog čega je kritikovao i Tolstoja. Polifonijski odnos prema riječi drugog podrazumijeva "odgovornu razmjenu s njom (...) bez pokušaja bespravnog prisvajanja završne riječi" (isto, 215). Kritička analiza diskursa, uvjereni smo, ustanovila bi paradoks nepomirljivosti implicitnog ideološkog apela (Althusser) sa ekspliciranim "potrebom objedinjenja heterogenih elemenata i višestrukih identiteta Bosne" (str. 74).

"Nad Begićevim esejima: Prilog interpretaciji stila" je relativno kratka ali po rezultatima dalekosežna studija kojom autorica, polazeći od stilistike kao svog matičnog polja, i još jednom propitujući značenja metafore raskrsnice, čiji je Begić tvorac, širi istraživački horizont sve do otvorenih pitanja književne historiografije. Uspijeva, pri tome, razriješiti problem lokacije Begićeve esejistike u samom jezgru bosanskohercegovačkog akademskog pisma, što je imalo goleme posljedice na

metodološke temelje naše književne znanosti u 20. stoljeću pa i danas. "Begićev je esjistički stil", piše Katnić-Bakaršić, "i sam predstavljao svojevrsno raskršće odakle su se počele račvati različite škole (...) – u pravcu dominacije esejističkog načela ili pak u pravcu bližem znanstvenom, bolje rečeno, akademskom polu. (...) i oni koji su se uputili drugom stazom što je vodila prema znanosti i njenom "strogom stilu", posebno u okviru strukturalizma, duguju mnogo tom Begićevom raskršću kao vlastitoj polaznoj tački. Poststrukturalizam je, čini se, opet pomirio oba ova aspekta, znanstvenost i esjističnost, u nečemu što se može smatrati velikim povratkom eseja..." (str. 82). Time je najizravnije obistinjena krilatica, koju cijela ova knjiga kao vlastito geslo prihvata i na konkretnim primjerima potvrđuje, da će se stil, ako ga izbacite kroz vrata, vratiti kroz prozor. Svjedoci smo zapravo *velikog povratka* jedne filološke discipline koja je uspjela izaći iz krize prevladavši hipoteke intrinizma, normativizma i preskriptivizma.

Svojedobno je Roland Barthes pisao: "Prilazim moru: nesumnjivo, ono ne nosi nikakvu poruku. Ali koliko semiološke građe na plaži! Zastave, parole, oznake, grbovi, odela, čak i opaljenost suncem, sve su to poruke za mene" (*Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, Beograd, 1971: 226). Marina Katnić-Bakaršić i svi autori (Dubravko Škiljan, Hanifa Kapidžić-Osmanagić, Krešimir Bagić, Zdenko Lešić) čija je djela predstavila u posljednjem poglavlju po tome su Barthesovi intelektualni i stvaralački srodnici, pa nije nikakvo čudo da mnoge opservacije posvećene njima se u velikoj mjeri odnose na nju samu. Jednom od njih završit ćemo ovaj prostorno i žanrovski ograničen tekst, preuzimajući obavezu pisanja dužega priloga o njenom znanstvenom djelu. Knjiga Marine Katnić-Bakaršić rijetko je naučno djelo koje nadasve pruža "zadovoljstvo u tesktu", upravo na onaj način kako je sama zabilježila povodom Škiljanovih *Vježbi iz semantike ljubavi*: "Autor stalno svjesno oscilira između potrebe za apsolutnom naučnom rigoroznošću i skretanjem u esejističnost ili duhovitost. Upravo ta dvojnost pritupa daje dodatnu vrijednost (...), pokazujući neophodnost supostojanja i objektivnosti i subjektivnosti" (str. 120).

Adresa autora

Authors' address

Vedad Spahić

Univerzitet u Tuzli

Filozofski fakultet

vedadspahictz@gmail.com

